

ЕКОЛОГІЧНЕ ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

ENVIRONMENTAL TAXATION AS A REGIONAL POLICY TOOL FOR STRATEGIC MANAGEMENT OF AN ENTERPRISE

Стаття присвячена комплексному дослідженню теоретико-методологічних засад та практичних аспектів застосування екологічного оподаткування в контексті регіональної політики України. Актуальність дослідження зумовлена зростанням екологічних проблем та необхідністю пошуку ефективних інструментів державного регулювання для забезпечення сталого розвитку територій. Метою статті є виявлення потенціалу та розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності екологічного оподаткування як дієвого інструменту регіональної політики, спрямованого на екологізацію економіки та покращення екологічної ситуації на регіональному рівні.

Розглянуто міжнародний досвід застосування екологічного оподаткування на регіональному рівні, висвітлено успішні практики диференціації ставок, створення цільових регіональних фондів та запровадження податкових пільг для екологічно відповідальних ініціатив.

Здійснено критичну оцінку сучасного стану системи екологічного оподаткування в Україні, визначено її основні проблеми та обмеження. До них віднесено недостатнє врахування специфіки регіональних екологічних проблем, уніфікованість ставок, низький стимулюючий вплив на суб'єктів господарювання, неефективність механізму перерозподілу зібраних коштів на фінансування природоохоронних заходів у тих регіонах, де було завдано шкоди довкіллю. Обґрунтовано значний потенціал екологічного оподаткування як інструменту регіональної політики, здатного стимулювати екологічно відповідальну поведінку підприємств і населення, забезпечувати цільове фінансування природоохоронних проектів на регіональному рівні, враховувати місцеві екологічні особливості та інтегруватися з іншими інструментами регіонального розвитку для досягнення комплексного ефекту. Особливу увагу приділено необхідності інтеграції інструментів екологічного оподаткування з іншими складовими регіональної політики для забезпечення синергетичного ефекту на сталій розвиток територій.

Зроблено висновок про важливість ефективного використання екологічного оподаткування як дієвого інструменту регіональної політики, що сприятиме підвищенню екологічної відповідальності, залученню додаткових фінансових ресурсів на природоохоронні заходи та покращенню екологічної ситуації в регіонах України, що є важливим кроком на шляху до сталого розвитку країни.

Ключові слова: екологічна політика, сталий розвиток, оподаткування, органи публічної влади.

The article is devoted to a comprehensive study of the theoretical and methodological principles and practical aspects of the application of environmental taxation in the context of regional policy of Ukraine. The relevance of the study is due to the growth of environmental problems and the need to find effective instruments of state regulation to ensure sustainable development of territories. The aim of the article is to identify the potential and develop recommendations for increasing the effectiveness of environmental taxation as an effective instrument of regional policy aimed at greening the economy and improving the environmental situation at the regional level.

The international experience of applying environmental taxation at the regional level is considered, successful practices of rate differentiation, the creation of target regional funds and the introduction of tax benefits for environmentally responsible initiatives are highlighted.

A critical assessment of the current state of the environmental taxation system in Ukraine is carried out, its main problems and limitations are identified. These include insufficient consideration of specific regional environmental problems, uniformity of rates, low incentive effect on business entities, and inefficiency of the mechanism for redistributing collected funds to finance environmental protection measures in those regions where environmental damage was caused. The significant potential of environmental taxation as a regional policy instrument capable of stimulating environmentally responsible behavior of enterprises and the population, providing targeted financing of environmental protection projects at the regional level, considering local environmental features, and integrating with other regional development instruments to achieve a comprehensive effect is substantiated. Particular attention is paid to the need to integrate environmental taxation instruments with other components of regional policy to ensure a synergistic effect on the sustainable development of territories.

The conclusion is made about the importance of effective use of environmental taxation as an effective tool of regional policy, which will contribute to increasing environmental responsibility, attracting additional financial resources for environmental protection measures, and improving the environmental situation in the regions of Ukraine, which is an important step towards sustainable development of the country.

Key words: environmental policy, sustainable development, taxation, public authorities.

УДК 336.226.32
DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2024.44.55>

Макурін А.А.

д. екон. наук, професор,
доцент кафедри міжнародних відносин і аудиту
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Пашкевич М.С.

д. екон. наук, професор,
завідувачка кафедри міжнародних відносин і аудиту,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Постановка проблеми. В умовах зростання екологічних проблем та необхідності переходу до сталого розвитку, екологічне оподаткування набуває все більшої актуальності як дієвий інструмент впливу на поведінку суб'єктів господарювання та населення

з метою мінімізації негативного впливу на довкілля. Водночас, регіональний аспект екологічних проблем є надзвичайно важливим, оскільки екологічна ситуація та пріоритети можуть суттєво відрізнятися в межах різних територій країни, що зумовлює необхідність

адаптації та ефективного використання інструментів екологічного оподаткування в контексті регіональної політики. Однак, на сьогоднішній день, потенціал екологічного оподаткування як інструменту регіональної політики в Україні реалізований недостатньо, адже існуюча система екологічних податків часто є фрагментарною, не враховує специфіки регіональних екологічних проблем, має низькі ставки, що не стимулюють до суттєвої зміни природокористування, та характеризується неефективним механізмом перерозподілу зібраних коштів на природоохоронні заходи саме на регіональному рівні [1].

Ключовими проблемами, що зумовлюють необхідність дослідження даної теми, є недостатнє врахування регіональних екологічних особливостей, оскільки існуючі екологічні податки часто є уніфікованими та не відображають специфічних екологічних проблем окремих регіонів, низький стимулюючий вплив, адже поточні ставки екологічних податків часто є економічно невідчутними для забруднювачів і не створюють достатніх стимулів для впровадження екологічно чистих технологій та зменшення негативного впливу на довкілля на регіональному рівні. Неефективний механізм перерозподілу коштів, оскільки значна частина коштів, зібраних від екологічних податків, спрямовується до державного бюджету і не завжди повертається в достатньому обсязі для фінансування природоохоронних заходів саме в тих регіонах, де було завдано екологічної шкоди, відсутність чіткої інтеграції з іншими інструментами регіональної політики, адже екологічне оподаткування часто розглядається відокремлено від інших інструментів регіонального розвитку. Це знижує його потенційну ефективність, та недостатня науково-методична розробленість, оскільки відсутні комплексні науково обґрунтовані підходи до визначення оптимальних ставок екологічних податків на регіональному рівні, врахування соціально-економічних наслідків їх запровадження та оцінки їхньої ефективності в контексті регіональної політики [2].

У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у дослідженні теоретичних та практичних аспектів використання екологічного оподаткування як ефективного інструменту регіональної політики, спрямованого на врахування специфіки регіональних екологічних проблем, стимулювання екологічно відповідальної поведінки суб'єктів господарювання, забезпечення цільового фінансування природоохоронних заходів на регіональному рівні та інтеграцію екологічного оподаткування з іншими інструментами регіонального розвитку. Вирішення

зазначених проблем сприятиме покращенню екологічної ситуації в регіонах, забезпеченню сталого розвитку територій та підвищенню якості життя населення. Тому, дослідження екологічного оподаткування як інструменту регіональної політики є актуальним та має важливе практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження екологічного оподаткування, екологічної політики на загальнодержавному та регіональному рівнях здійснювали різні вчені в розрізі регіональної політики. Серед них варто зазначити: Жадан Є.В. [3] який виявив, що економіко-правові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення екологічної політики на регіональному рівні виконують наступні функції: мінімізації негативних форм впливу виробництва і споживання на довкілля; формування екологічно та економічно обґрунтованої системи платежів за спеціальне використання природних ресурсів; економічного забезпечення раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища; стимулювання розвитку «зеленої» економіки, ресурсоефективного виробництва та екологічних інновацій; планування заходів підтримки біорізноманіття в місцевих програмних документах та планах розвитку регіонів. Виокремлено такі групи економіко-правових інструментів реалізації регіональної екологічної політики, як інструменти фіскально-бюджетного характеру; інструменти фінансово-економічного стимулювання природоохоронної діяльності; інструменти, пов'язані із економічною оцінкою, аналізом впливу господарської діяльності на природне середовище. Гончарук І.В., Ємчик Т.В., Вовк В.Ю. [4] науковцями охарактеризовано систему екологічного оподаткування у країнах-членах ЄС та здійснено порівняння видів екологічних податків, які справляються у країнах ЄС-27 та Україні. Здійснено аналіз обсягів утворення відходів, викидів CO₂ та надходжень від сплати екологічного податку у країнах ЄС-27. Представлено модель впливу екологічного податкового регулювання на прийняття рішень забруднювачами навколишнього природного середовища, визначено основні проблеми, які існують нині у вітчизняній системі справляння екологічних податків та запропоновано заходи по вирішенню цих проблем.

Гринчук Ю. С., Коваль Н. В., Вовкотруб Я. В. [5] дослідили теоретико-методичні основи екологічного менеджменту: проаналізували підходи науковців до визначення терміну «екологічний менеджмент»; визначили принципи та спеціальні функції екологічного

менеджменту; розкрили законодавчо-правову основу для реалізації системи екологічного менеджменту. Обґрунтували, що в системі управління регіональною політикою на прикладі Київської області впроваджуються механізми екологічного менеджменту: визначили мету, принципи та напрями екологічної політики громади.

Мета дослідження. Виявити теоретико-методичні засади та розробити практичні рекомендації щодо підвищення ефективності використання екологічного оподаткування як інструменту регіональної політики в Україні для забезпечення сталого розвитку та покращення екологічної ситуації на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. Екологічні податки та платежі є важливим інструментом державного управління в сфері охорони довкілля. У багатьох розвинених країнах світу, особливо в Європі, починаючи з 90-х років минулого століття, спостерігається значний інтерес до таких фінансових важелів. Ці країни активно впроваджують податки на викиди вуглекислого газу та використання енергоносіїв, і на сьогодні екологічне оподаткування стало невід'ємною частиною їхніх податкових систем. У деяких з них, наприклад, у Данії чи Нідерландах, частка екологічних надходжень може перевищувати 10% від усіх податкових зборів.

В Україні, згідно з Податковим кодексом, до екологічних складових податкової системи належать різні види платежів, такі як плата за використання природних ресурсів, земельний податок, екологічний податок за забруднення повітря та води, розміщення відходів, а також рентна плата за видобуток та транспортування нафти й газу [6].

Проте, варто зазначити, що значна частина ресурсних та рентних платежів, які надходять до державного бюджету України, фактично зникає в загальній масі доходів і не має цільового призначення на природоохоронні заходи.

Щодо екологічного податку, то Податковий кодекс України передбачає зарахування його частини до спеціального фонду державного бюджету. Ці кошти теоретично мають спрямовуватися на фінансування проектів екологічної модернізації підприємств, але в межах сум, які ці підприємства сплатили як екологічний податок.

Екологічне оподаткування має значний потенціал стати потужним інструментом регіональної політики, сприяючи покращенню екологічної ситуації, забезпеченню сталого розвитку та підвищенню якості життя населення в різних регіонах країни. Однак, для реалізації цього потенціалу необхідне вдосконалення існуючої системи екологічного оподаткування,

врахування регіональних особливостей та ефективна інтеграція з іншими інструментами регіонального розвитку [7].

Потенціал екологічного оподаткування як дієвого інструменту регіональної політики є значним та багатограним. Воно може слугувати потужним механізмом для досягнення цілей сталого розвитку та покращення екологічної ситуації на регіональному рівні. На рисунку 1 наведено основні аспекти потенціалу з екологічного оподаткування.

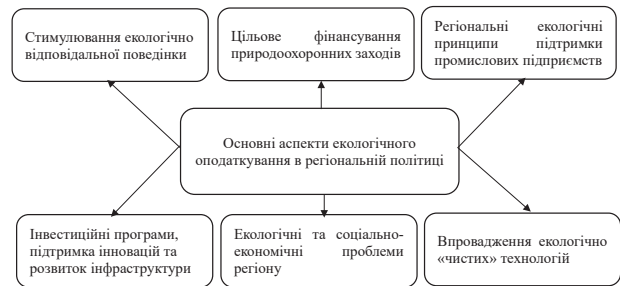

Рис. 1 Основні аспекти потенціалу екологічного оподаткування

Розглянемо вплив кожного аспекту на формування регіональної політики в розрізі екологічного оподаткування:

1) Стимулювання екологічно відповідальної поведінки: Встановлення плати за негативний вплив на довкілля спонукає підприємства та населення до зменшення забруднення, раціонального використання природних ресурсів та впровадження екологічно чистих технологій. Це створює економічні стимули для екологізації виробництва та споживання на регіональному рівні.

2) Цільове фінансування природоохоронних заходів: Надходження від екологічних податків можуть спрямовуватися на фінансування конкретних природоохоронних проектів та програм у тих регіонах, де було завдано екологічної шкоди. Це забезпечує цільове використання коштів та підвищує ефективність природоохоронних заходів на місцях.

3) Врахування регіональних екологічних особливостей: Екологічне оподаткування може бути адаптовано до специфічних екологічних проблем кожного регіону, встановлюючи різні ставки або об'єкти оподаткування залежно від місцевих пріоритетів та екологічної ситуації. Це дозволяє більш адресно вирішувати нагальні екологічні проблеми на регіональному рівні.

4) Інтеграція з іншими інструментами регіональної політики: Екологічне оподаткування може ефективно доповнювати інші інструменти регіонального розвитку, такі як інвести-

ційні програми, підтримка інновацій та розвиток інфраструктури, сприяючи комплексному підходу до сталого розвитку регіонів.

5) Підвищення екологічної свідомості: Впровадження екологічних податків сприяє підвищенню обізнаності населення та бізнесу про екологічні проблеми та їхню вартість для суспільства, стимулюючи більш відповідальне ставлення до довкілля на регіональному рівні.

6) Сприяння розвитку «зеленої» економіки: Екологічне оподаткування може стимулювати інвестиції в екологічно чисті технології, відновлювану енергетику та інші сектори «зеленої» економіки на регіональному рівні, створюючи нові робочі місця та можливості для сталого економічного зростання.

Податкові надходження мають величезне значення для кожного регіону, оскільки є основним джерелом фінансування його життєдіяльності та розвитку. Саме завдяки цим коштам місцева влада може забезпечувати виконання своїх ключових функцій [8]. Насамперед, податки наповнюють місцевий бюджет, що дозволяє фінансувати критично важливі сфери життя громади. У таблиці 1 наведено обсяг і частку екологічного податку у структурі податкових надходжень за 2020 – 2023 роки.

Аналізуючи представлену таблицю, можна відзначити, що обсяг надходжень від еко-

логічних податків демонстрував поступове зростання протягом періоду з 2020 по 2023 роки [9]. При цьому, загальна сума податкових надходжень також мала тенденцію до збільшення протягом цього часового проміжку. Однак, питома вага екологічних податків у структурі всіх податкових надходжень залишалася відносно стабільною та незначною, коливаючись в межах 0,3-0,5%. Найбільший абсолютний приріст надходжень екологічних податків спостерігався у 2021 році порівняно з 2020 роком [10]. Загалом, екологічні податки не відігравали визначальної ролі у формуванні загального обсягу податкових надходжень за досліджуваний період.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило значний потенціал екологічного оподаткування як дієвого інструменту регіональної політики, спрямованого на екологізацію економіки та забезпечення сталого розвитку територій. Теоретичний аналіз виявив ключові принципи та функції екологічних податків, а міжнародний досвід продемонстрував успішні практики їх застосування на регіональному рівні. Водночас, оцінка існуючої системи екологічного оподаткування в Україні засвідчила її фрагментарність, низький стимулюючий вплив та неефективний механізм перерозподілу коштів на регіональні природоохоронні

Таблиця 1

Обсяг і частка екологічного податку у структурі податкових надходжень за 2020 – 2023 роки.

Податкові надходження	2020р.	Питома вага %	2021р.	Питома вага %	2022р.	Питома вага %	2023р.	Питома вага %
Екологічні податки	3307,22	0,38	3800,23	0,4 - 0,5	4120,28	0,3 - 0,4	4220,72	0,4 - 0,5
Всього податкових надходжень	851115	100	891214	100	921415	100	923815	100

Джерело: Узагальнено автором на основі [8-9]

Таблиця 2

Види екологічних податків та їх ставка по країнам світу

Країна/Податок	Орієнтовна ставка/розмір (2024)	Примітки
Податок на вуглець		€ за тону CO ₂ e
Швейцарія/Ліхтенштейн	> €120	Найвищі ставки
Швеція	> €115	
Німеччина/Франція	~ €45	
Іспанія	€15	
Україна/Польща	< €1	Найнижчі ставки серед наведених
Податок на пластикові пакети		
Ірландія	€0.22 за пакет	З 2002 року, ставка зростала
Податок на захоронення відходів		Ј/тонна (Великобританія, 2017)
Інертні відходи	~ €2.96	
Біорозкладні відходи	~ €94.21	
Податок на NO_x (викиди оксидів азоту)	Різні механізми	Швеція, запроваджений у 1992 році

Джерело: Узагальнено автором самостійно

заходи. Таким чином, ефективне використання екологічного оподаткування може стати важливим елементом у реалізації стратегії сталого розвитку та підвищення якості життя населення на регіональному рівні. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку конкретних механізмів впровадження запропонованих рекомендацій з урахуванням специфіки різних регіонів України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Буканов Г. Економічні інструменти реалізації державної екологічної політики. *Аспекти публічного управління*. Т. 8. № 5. 2020. С. 5–12. doi: 10.15421/152088.
2. Єніна А. О., Островський Д. М. Напрями податкового регулювання розвитку регіонів directions of tax adjusting of development of regions. *Економічні студії*. №1 (31) 2021. С. 54 – 61.
3. Жадан Є. В. Економіко-правові інструменти адміністративно-правового механізму реалізації цілей регіональної екологічної політики в Україні: термінологічно-понятійний аспект. *Law. State. Technology*, 1, 26-33, 2024. doi: 10.32782/LST/2024-1-4
4. Гончарук І. В., Ємчик Т. В., Вовк В. Ю. Екологічне оподаткування як інструмент впливу на обсяги утворення відходів: імплементація європейського досвіду в Україні. *Бізнес Інформ*. 2022. № 11. С. 221-230. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-11-221-230>. – 2022
5. Гринчук Ю. С., Коваль Н. В., Вовкотруб Я. В. Впровадження механізму екологічного менеджменту в систему управління територіальних громад. *Ефективна економіка*. 2023. № 9. URL: <https://www.nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/2153/2180>
6. Сагайдак Ю., Харченко Т., Гацька Л. Розвиток системи екологічного менеджменту як засобу модернізації українських підприємств. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 021. №3(216). С. 52-59.
7. Білявська Ю. В., Мінаков О. В. Формування екологічного менеджменту на підприємстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2020. Вип. 37. С. 24-28.
8. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки. Постанова КМУ від 5.08.2020. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
9. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року. Розпорядження КМУ від 20.10.2021 №1363-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#n235>
10. Сафоник О. В. Екологічний податок як інструмент реалізації державної екологічної політики України. *Молодий вчений*. 2024. С. 107 – 112.